

צדקה מיד ליד פורים

מטרה

הצבת עקרונות של צדקה, חברות וחיבור בדרך לעשיית צדק. עקרונות אלה נלמדים מהמנהג לתת מתנות לאביונים מיד ליד בפורים.

רציונל

פורים מתאפיין במספר מצוות ייחודיות. לכל מצווה מתלווים מנהגים שונים, שהתפתחו בקהילות השונות לאורך השנים, והם משפיעים על אופן קיומה של המצווה. בשיעור זה נבחן מנהג המעצב את קיומה של מצוות מתנות לאביונים. ידוע כי בכל השנה דרגתה של צדקה הניתנת ללא חשיפת זהותו של הנותן, גבוהה יותר. בניגוד לכך, בפורים המצווה המשובחת היא הנתינה מידו של הנותן ליד המקבל.

העוסקים בתהליכים של שינוי חברתי תוהים לעתים קרובות כיצד לפעול בדרכים נכונות בקרב אוכלוסיות החיות בעוני, כך שלא תתקבע תופעת העוני. החקירה אחר מקורותיו של המנהג עשויה לתרום להתמודדות עם דילמה זו.

החיבור בין ערכים שונים הנזכרים במגילת אסתר: משלוח מנות, מתנות לאביונים והתכנסות הציבור למנוע את ההשמדה, מאפשר להצביע על דרכים במעורבות קהילתית משמעותית ובהנהגה הנשענת על תמיכה ציבורית נרחבת.

מבנה השיעור

1. פנים אל פנים - תרגיל פתיחה, 30 דקות
תרגילים המחזקים שיתוף פעולה ומתן אמון בזולת כפתיחה לנושאים שבהם עוסק השיעור.
2. מיד ליד - לימוד מונחה, 40 דקות
לימוד העיקרון העומד מאחורי מתן צדקה בסתר ובירור מדוע אין הוא מתקיים בפורים.
3. צדקה של נשים - לימוד בחברותא, 40 דקות
דרכה של אשת מר עוקבא בעשיית צדקה, המתווה את הדרך למעורבות קהילתית.
4. אביונים כרעים - לימוד ויישום, 40 דקות
הצבת אבן דרך בהנהגת שינוי חברתי מתוך מעשיה של אסתר והפרשנות שנותן רבי שלמה אלקבץ.

מהלך השיעור

1. פנים אל פנים - תרגיל פתיחה

זמן
30 דקות

חומרים
פתקי משימה
ממתקים
מטפחות לקשירת העיניים

השיעור עוסק בפורים. נתחיל בכמה משחקים לחימום האווירה הפורימית.

שאלות והנחיות לקבוצה

- נזיז את הכסאות והשולחנות לצד ונתחלק לשתי קבוצות.

א. קבוצה אחת מקבלת פתק, ועליו המשימה: "עליכם לסדר את כל הכיסאות בחדר במעגל". הקבוצה השנייה מקבלת פתק ועליו המשימה: "עליכם לסדר את כל הכיסאות שבחדר בשורה ישרה". כל קבוצה אינה יודעת מהי המשימה שקיבלה הקבוצה האחרת.

ב. קבוצה אחת עומדת במעגל צפוף. הקבוצה השנייה עומדת בתוך המעגל. חברי המעגל הפנימי צריכים לנסות לפרוץ החוצה, ואילו חברי המעגל החיצוני צריכים למנוע זאת. (אפשר לשחק פעמיים ולהחליף את תפקידי הקבוצות).

ג. בוחרים זוג משתתפים מכל קבוצה. במרחק שני מטרים מכל זוג מניחים ממתק. אחד מבני הזוג קושר את עיניו. בין הממתק לבין הזוג מניחים מכשולים: כיסאות הפוכים, נעליים, תיקים וכו'. בעזרת מילים יכולים הזוג פקוח העיניים את היעיוור אל הממתק.

ד. משחק זהה למשחק השלישי, אך הפעם כל אחד מבני הזוג הוא מהקבוצה היריבה.

ה. אפשרות חלופית למשחקים השלישי והרביעי: כל קבוצה מתחלקת לזוגות, של עיוורים ומדריכים. בחדר מפוזרים ממתקים ומכשולים רבים. המדריך מוביל את העיוור לאחד הממתקים. תוך כדי המשחק, יחליף המנחה בין המדריכים, כך שכל אחד מהעיוורים לא ידע מיהו המדריך שלו.

שאלות והנחיות לקבוצה

חוזרים לישיבה במליאה.

- מה הרגשתם בזמן המשחקים?

למנחה

לרגל פורים מתחיל השיעור במשחקים שיש בהם שחרור וקצת צחוק.

המשחקים אמורים לפתח גיבוש קבוצתי ואמון. בשני המשחקים הראשונים מתקיימת עבודת צוות בכל אחת מהקבוצות. במשחקים האחרים נוכחת חוויה של חוסר וודאות ונדרש בהם אמון בזולת. כל אחד מהמשחקים מדגיש היבט ייחודי ברגשות אלה, ולכן כדאי לשחק בכולם.

הרגשות והערכים העולים מהמשחקים הם הכנה לשיעור. לימוד המקורות מקבל מימד שונה, לאחר שהמשתתפים חוו במהלך המשחקים עבודה בצוות להשגת מטרה משותפת, התמודדות עם קבוצה אחרת, חוסר וודאות, צורך בתמיכה, חוסר שליטה, נכונות לתת אמון, תמיכה בחסר ישע ועוד.

חשוב להיות רגישים במהלך המשחקים לחברים בקבוצה המקפידים שלא לנגוע בבני המין השני.

השאלה העולה בעקבות המשחקים מרכזת את הקשב לקראת הלימוד. היא מנוסחת בצורה פתוחה כדי לאפשר שיתוף בחוויות ובמגוון רגשות שהופיעו במשחק ובעקבותיו. כדאי לכוון

את השיח בעקבות השאלה לנושאים שהשיעור יעסוק בהם: המאבק כחלק מקבוצה, שיתוף פעולה, תלות באחר, אמון באדם אחר - חבר, זר או יריב.

2. מיד ליד - לימוד מונחה

זמן
40 דקות

חומרים
דפי מקורות

מעבר למצוות הצדקה החלה מן התורה בכל ימות השנה, בפורים נוספת מצווה ייחודית של מתנות לאביונים. מדוע בפורים נדרש יחס מיוחד לעניי? לפי הרמב"ם, יש חשיבות עליונה לדרך שבה נותנים צדקה, ולא רק לנתינת עצמה:

שמונה מעלות יש בצדקה, זו למעלה מזו. מעלה גדולה שאין למעלה ממנה זה המחזיק ביד ישראל שמך ונותן לו מתנה או הלוואה או עושה עמו שותפות... פחות מזה הנותן צדקה לעניים, ולא ידע למי נתן, ולא ידע העני ממי לקח, שהרי זו מצוה לשמה... פחות מזה שידע הנותן למי יתן, ולא ידע העני ממי לקח, כגון גדולי החכמים שהיו הולכין בסתר ומשליכין המעות בפתחי העניים... פחות מזה שידע העני ממי נטל ולא ידע הנותן...

רמב"ם, הלכות מתנות עניים, פרק י, הלכות ז-י

הרמב"ם - רבי משה בן מימון נולד בקורדובה בספרד בשנת תתצ"ח (1138), נדד עם משפחתו למרוקו, לאחר מכן עלה לארץ ישראל ולבסוף השתקע במצרים, נפטר במצרים בשנת תתקס"ה (1204) ונקבר בעיר טבריה. הרמב"ם היה מגדולי הפוסקים בכל הדורות, מחשובי הפילוסופים בימי הביניים, איש אשכולות, מדען, רופא, חוקר ומנהיג. ספריו המרכזיים: פירוש למשנה, משנה תורה (הקרוי גם 'היד החזקה') ומורה נבוכים.

שאלות והנחיות לקבוצה

- מדוע צדקה בסתר נמצאת בדרגה גבוהה יותר?

רבי אליהו הכהן, טוען שיש הבדל יסודי בין הדרך שבה יש לתת צדקה כל ימות השנה, לבין הדרך שבה יש לתת מתנות לאביונים בפורים:

...ועל דרך פשט נראה לתת טעם לשבח, למה בשאר ימות השנה נותנה לארנקי של צדקה, ובפורים יתן לעני מיד ליד?
דיש לומר מה שנותנה לארנקי של צדקה, כדי שלא יתבייש העני.
ובפורים, שכולם מקבלים זה מזה, עניים ועשירים, דכתיב "ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים" (אסתר, ט, כב), אם כן אינו מגיע פיוש לעני המקבל, לפי שמתחזק העני באמרו: גם הנותן לי מקבל מתנה מחברו. לכן יתן הצדקה בפורים מיד ליד לקיים מצנת צדקה בעצמו, דמצוה בו יותר מבשלוחו, שהם גבאי צדקה.
רבי אליהו הכהן, 'מעיל צדקה', דפוס יונה אשכנזי ודוד חזן, איזמיר תצ"א (1731), חלק ב, סימן א, סימן רכ

רבי אליהו הכהן חי בסוף המאה ה-17 תחילת המאה ה-18, באיזמיר שבתורכיה, היה מגדולי הדרשנים ובעלי המוסר בזמנו, עסק בעיקר בקבלה. כתב ספרים רבים. ספרו 'מעיל צדקה' עוסק כולו במצוות הצדקה.

שאלות והנחיות לקבוצה

- מדוע רק בפורים יש לתת ישירות לידו של האביון?

למנחה

מצוות מתן צדקה עוסקת ביחסים בין אישיים, לכן צורתה חשובה לא פחות מן הנתנה עצמה. מעלות הצדקה שמונה הרמב"ם הן טקסט מכוון בעניין זה. הרמב"ם מדרג את הדרכים למתן צדקה ומוצא שמונה דרגות. (כאן הבאנו רק ארבע מתוכן). המדד לדירוג הוא המידה שבה מתבייש העני המקבל צדקה. החובה להימנע ככל האפשר מלביישו מבוססת על מאמר חז"ל הידוע: "כל המלבין פני חברו ברבים כאילו שופך דמים" (בבלי, בבא מציעא, דף נח ע"ב), המשווה בין הלבנת פנים לרצח.

במשפט הראשון בטקסט, מניח רבי אליהו הכהן את הבסיס לדבריו: הדרך בה נותנים צדקה כל השנה משתנה בפורים. השאלה הראשונה מתייחסת למשפט זה, כדאי לעצור את הקריאה ולהעלות אותה כאן. השאלה מאפשרת מרחב פתוח לדעות שונות לגבי ייחודו של פורים בנושאים כמו: מערכת היחסים בין הנותן לבין המקבל, העני כחלק מקהילה, אחריותו של הנותן ועוד.

בחלק השני מופיעה דעתו של ה'מעיל צדקה' על ייחודו של פורים. מצוות משלוח מנות בפורים ממתנת את הרגשת הבושה של העני המקבל צדקה ביום זה. מקריאה ראשונה נראה שרבי אליהו הכהן מנצל את המצב שנוצר בפורים כדי להימנע מקיום המצווה על ידי שליח. "שלוחו של אדם כמותו" הוא עיקרון בסיסי בהלכה, ולכן כל מצווה יכולה להתקיים גם על ידי שליח. למרות זאת אדם צריך להשתדל לקיים את המצווה בעצמו. קריאה נוספת יכולה ליצור חיבור מהותי יותר בין משלוח מנות לבין מתנות לאביונים. הנתנה מיד ליד דומה יותר למתן מנה לחבר, ומאפשרת לראות בעני חבר, שאינו מתבייש בקבלת (מ)תנה מחברו. צורת נתינה זו מחייבת מבט לצרכיו ולמצוקותיו של העני מתוך ראייתו כאדם וחבר.

3. צדקה של נשים - לימוד בחברותא

זמן
40

חומרים
דפי מקורות

על פי מה שלמדנו מרבי אליהו הכהן ומהרמב"ם, מעלתו של מתן צדקה בסתר גבוהה יותר ממעלתו של מתן צדקה בגלוי. עם זאת, בפורים מתקיים מצב מיוחד שבו אפשר לתת צדקה מיד ליד. כך האדם יכול לקיים את המצווה בעצמו ולא על ידי שליח. בלימוד בחברותא נבדוק את ההנחה שמעלתה של מצוות צדקה מיד ליד גבוהה יותר בפורים בלבד.

מר עוקבא, היה עני בשכנותו שהיה רגיל כל יום להטיל לו ארבעה זוזים בפתח הבית. יום אחד אמר: אלך ואראה מי עושה בי אותה טובה.

אותו יום התעכב לו מר עוקבא בבית המדרש, באה אשתו עמו. כיוון שראוהו מטה את אזנו לדלת לצאת אחריהם, רצו מלפניו.

נכנסו לאותו כבשן שהיה גרוף באש.

היו נשרפות רגליו של מר עוקבא.

אמרה לו אשתו: קח רגליך והנח על רגלי.

הצטער, אמרה לו: אני מצויה בתוך הבית, וקרובה הנאתי.

תרגום תלמוד בבלי, מסכת כתובות, דף סז, ע"ב

מר עוקבא, הוה עניא בשיבכותיה, דהוה רגיל כל יומא דשדי ליה ארבעה זוזי בצנינורא דדשא. יום אחד אמר: איזיל איחזי מאן קעביד בי ההוא טיבותא. ההוא יומא נגהא ליה למר עוקבא לבי מדרשא, אתיא דביתהו בהדיה. כיון דחזויה דקא מצלי ליה לדשא נפק בתריהו, רהוט מקמיה. עיילי לההוא אתונא דהוה גרופה נורא. הוה קא מיקליין כרעיה דמר עוקבא. אמרה ליה דביתהו: שקול כרעיך אותיב אכרעאי. חלש דעתיה, אמרה ליה: אנא שכיחנא בגויה דביתא, ומקרבא אהנייתי.

תלמוד בבלי, מסכת כתובות, דף סז, ע"ב

וקרובה הנאתי - הנאתי מזומנת, שאני מחלקת לחם ובשר ומלח, אבל אתה נותן מעות לעניים, והם טורחים וקונים סעודה.

רש"י למסכת כתובות, דף סז, ע"ב

רש"י - רבי שלמה יצחקי
חכם יהודי צרפתי, מגדולי מפרשי המקרא והתלמוד, ואחד מגדולי חכמי ישראל בכל תקופת הראשונים. נולד בצרפת בשנת ד'תת"א (1040), ונפטר בד'תתס"ה (1105). כתב פירושו על כל התנ"ך ועל כל התלמוד הבבלי.

שאלות והנחיות לקבוצה

- מדוע לא נכוו רגליה של האשה?
- כיצד אפשר ליישם היום את העיקרון "קרובה הנאתי"?

למנחה

מר עוקבא הקפיד על כל פרטיו של הלכות צדקה: הוא נתן צדקה בכל יום, הקדים את עניי עירו, נתן בסתר, ואפילו הטיל את עצמו לכבשן האש, כדי שלא לבייש את העני, ובסוף נכוו רגליו, ולא עוד אלא שרגלי אשתו לא נפגעו והיא זו שהצילה אותו.

כתלמיד חכם היושב כל היום בבית המדרש ולומד תורה ממוקדת מודעותו לסביבה בקיום מצוות הצדקה במסגרת הכללים הקבועים בחוק. אולם מצוות הצדקה עוסקת בבני אדם בעלי פנים ושם, רצונות וצרכים משתנים. לא די בהטלת ארבעה זוזים, בדרך מבית המדרש, ולפעמים אף באיחור.

אשתו של מר עוקבא (שלצערנו איננו יודעים את שמה) קרובה יותר לסביבתה, היא חיה בתוך הקהילה, רואה את הצרכים והמצוקות ואינה מסתפקת בכסף. אכן הכסף חשוב, אך אין בו נשמה. האשה נמצאת לצד העני, כאשר הוא טורח בסעודתו, מלווה אותו לקראת היציאה ממעגל העוני, שותפה לכל השלבים וזמינה לתמוך בכל הנסיגות.

היעדר שמה של מר עוקבא יכול להעיד על מעמדן של נשים בתלמוד, אך הוא יכול גם להעיד על הצניעות הראויה למי שעוסק בצרכיהם של עניים בקהילה.

האשה מכירה את העני, והוא מכיר אותה. אין היא צריכה להטיל את עצמה לכבשן האש, כדי שלא יתבייש, אולי היא חברה שלו, וזו כנראה הסיבה שרגליה נשארות ללא כויה.

אסיף

הרמב"ם מדרג צדקה הניתנת בסתר במקום גבוה יותר, מתוך ההנחה שהבושה של העני מובנית במערכת היחסים בינו לבין הנותן. הסיפור ממסכת כתובות מציב סימן שאלה על הנחה זו. התנהגותה של אשתו של מר עוקבא אומרת, שיכולה להתקיים מערכת יחסים בין נותנים למקבלים, שאין הבושה חלק ממנה. אפשר להעביר את ההבדלים בין מר עוקבא לאשתו אל הזירה הקהילתית של זמננו ואל פעילותם של אנשים וארגונים קהילתיים לשינוי חברתי.

שאלות והנחיות לקבוצה

- אילו השלכות יש לסיפור לגבי מקומה של הצדקה כחלק ממעורבות קהילתית?

למנחה

ארגונים רבים עוסקים בתרומות, גיוס כספים והעברתם לאנשים או לקהילות. פעילות זו יכולה להיעשות בדרכו של מר עוקבא או בדרכה של אשתו. גיוס כסף וחלוקתו מבטאים רצון טוב ונכונות לנתינה, אך כאשר הפעילות הקהילתית אינה הופכת למעורבות רגשית, ואינה מתקרבת לתחושת חברות, הסכנה שלא יתקיים שינוי מהותי, גדולה יותר.

קיימות צורות שונות למימוש מעורבות קהילתית על פי דרכה של אשת מר עוקבא: פעילים חברתיים החיים בתוך הקהילה ומהווים חלק ממנה, ארגונים המפתחים מנהיגות מקומית השותפה לצורכי הקהילה, תרבותה וערכיה, ארגונים או פעילים המנחים הקמתם של ארגונים פנים-קהילתיים ומחזקים יוזמות מקומיות ועוד.

אפשר להוליך את הדיון למקום האישי של חברי הקבוצה: השותפות בקהילה; צרכיהם של חברי הקהילה והיכולת לזהות אותם; בחירה במעורבות תוך הקטנת מרכיב הבושה.

4. אביונים כרעים - לימוד ויישום

חומרים
דפי מקורות

זמן
40 דקות

בתחילת השיעור ראינו את דברי רבי אליהו הכהן המחבר בין מצוות משלוח מנות למצוות מתנות לאביונים. חכם נוסף שעושה את החיבור הזה הוא רבי שלמה אלקבץ, מחבר הפיוט 'לכה דודי' בפירושו 'מנות הלוי' למגילת אסתר.

בשני הפרקים האחרונים במגילת אסתר נקבעו ימי הפורים כימים טובים לדורות. רבי שלמה אלקבץ מפרש את הפסוקים בשני פרקים אלה כתהליך של דיאלוג בין ביטויי השמחה של היהודים על ההצלה, לבין הערכים שאסתר ומרדכי רצו לטבוע בימים אלה שנקבעו לדורות. הקטע שנקרא מתייחס למצוות משלוח מנות ומתנות לאביונים.

ובענין המנות הסכים עמם, כי על ידי ריעות ואחזה נקהלו וניצולו, לא בפירוד לבבות. ובמקום יום טוב שהסכימו אלו ולא הסכימו אלו, גזר מתנות לאביונים. הלא תראה אמרו מנות בחברו דרך כבוד ומתנות באביון. עוד למד כי האביון אין לו ריע וחבר כי כל אחי רש שנאוהו, ומרעהו שהיו לו, רחקו עתה ממנו. רבי שלמה הלוי אלקבץ, פירוש מנות הלוי למגילת אסתר, ט, כב, ויניציה שמ"ה (1585)

רבי שלמה הלוי אלקבץ מקובל, דרשן ופייטן, שנולד בשאלוניקי בשנת רס"ה (1505), ונודע כאחד מגדולי התורה שבעיר. לאחר נישואיו בגיל שלושים החליט לעלות לארץ ישראל. הוא התיישב בצפת ולימד בה תורה וקבלה. נפטר בצפת בשמ"ד (1584) לערך. חיבר ספרים רבים: פירושים לתורה ולנ"ך, פירוש לסידור התפילה, דרשות וספרי קבלה. כתב פיוטים רבים, והמוכר ביותר הוא הפיוט לקבלת שבת 'לכה דודי'.

שאלות והנחיות לקבוצה

- מהו המימד שמוסיף האלקבץ למצוות משלוח מנות ומתנות לאביונים?
- כנגד איזו תופעה חברתית עומדת מצוות מתנות לאביונים?

למנחה

השאלה הראשונה מתייחסת למשפט הראשון בדברי רבי שלמה אלקבץ, ולכן כדאי לשאול אותה לאחר קריאת משפט זה.

מרדכי, כחלק משיחתו עם חכמי דורו מקבל את הבחירה של העם לחגוג את חג הפורים במשלוח מנות. רבי שלמה אלקבץ טוען שמרדכי ידע שמשלוח המנות מציין את ערכי הרעות והאחווה, שהם שהביאו לכינוסו ולגיבושו של ההמון כחלק מתהליך ההצלה מהמן.

השאלה השנייה מתייחסת לחלקם השני של דברי האלקבץ. מרדכי היה מודע לכך, שאין דרכם של בני אדם לכבד עניים ולכלול אותם בין חבריהם. מצוות משלוח מנות כשהיא לעצמה לא תכניס את העניים פנימה. מדבריו משתמע, שמרדכי הכיר בערכים של רעות ואחוה כחלק מבנייה של חברה צודקת, ועל כן ציפה שהיחס לעני יהיה דומה ליחס כלפי כל חבר בקהילה.

ערכה של צדקה אינו נתפס כאן באופן המצומצם של נתינה לעניים, אלא כערך רחב שקובע את דמותה ואופייה של החברה.

רבי שלמה אלקבץ מזכיר את התקהלותו של העם. בתחילת המגילה, לאחר שנוחתת הגזרה על יהודי פרס ומדי, מבקש מרדכי מאסתר לדבר עם המלך כדי להצילם. בתחילה אסתר מסרבת, מרדכי משכנע אותה והיא מסכימה. את המהלך המרשים, שבסופו תפיל את המן ותשכנע את המלך שלא להרוג את היהודים. היא פותחת בבקשה שהיא מפנה אל מרדכי:

לְךָ כְּנוּס אֶת כָּל הַיְהוּדִים הַנִּמְצָאִים בְּשׁוֹשָׁן וְצוּמוּ עָלַי וְאֵל תֵּאָכְלוּ וְאֵל תִּשְׁתּוּ
שְׁלֹשֶׁת יָמִים לֵילָה יוֹם גַּם אֲנִי וְנַעֲרָתִי אֲצוּם בֵּין וּבֵינָן אָבוֹא אֶל הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר לֹא
כִּדְת וְכִאֲשֶׁר אֲבִדְתִּי אֲבִדְתִּי:

אסתר, ד, טז

“לך כנוס את כל היהודים... וצומו עליי” (אסתר, ד, טז) – מכאן שעיקרו של צום באסיפה.

מדרש תהלים, מזמור כב

שאלות והנחיות לקבוצה

- מדוע מבקשת אסתר לכנוס את כל היהודים כמהלך ראשון בתוכנית שהתוותה?
- מה הקשר בין צדקה, רעות ואחוה והתכנסות הקהל?

למנחה

בנקודה שבה מבקשת אסתר ממרדכי לכנוס את כל היהודים, היא הופכת למנהיגה. כאן היא הופכת ממובלת למובילה. עם זאת, היא יודעת שאין ביכולתה לבצע את המהלך, אם לא תלווה אותה עוצמתם של הרבים. מדרש תהלים מראה שאסתר מודעת לכך שכוח הקבוצה גדול יותר מסך כל חלקיה, ולכן היא פותחת ביוזמת כינוסם של כל היהודים. להתכנסות פנים פיזיות – נוכחות של המון רב במקום אחד, ופנים רוחניות – שותפות רחבה לרעיון. שני מובנים אלה, כל אחד מהם בנפרד ושניהם ביחד, יכולים להוביל שינוי מהותי.

הרעות והאחוה שמצביע עליהן רבי שלמה אלקבץ מובנה בתהליך מתחילתו. החיבור החברתי של העם, שהוגדר כמפורד על ידי המון, מתבטא בשתי דרכים במגילה: בהתכנסותם של כל היהודים ובהתקהלותם למען הצלתם וכן בקשר המתמיד שקיימו אסתר ומרדכי עם היהודים לאורך כל התהליך.

שני ערכים בדרך להובלת תהליך מלמדת אסתר: כוחה של ההתכנסות, ודיאלוג מתמיד עם הציבור.

צדקה, רעות ואחוה והתכנסות הקהל הם שלושה מימדים שונים בבנייתה של חברה טובה וראויה. הצדקה, כמו שמלמדת אשתו של מר עוקבא, היא מרכיב חיוני בדרך לעשיית צדק. צדק הוא שינוי מבני, אך הוא לא יתקיים ללא הבחנה בבני האדם הזקוקים לשינוי ובצרכיהם. ערכי החברות והחיבור הם כלים לקיום הצדקה ולמימוש הצדק.

סיכום

רבי אליהו הכהן מלמד שבפורים יש לתת מתנות לאביונים ביד ולא דרך צד שלישי. מנהג זה שעומד בסתירה מוחלטת על הקפדה שלא לבייש את העני במהלך כל השנה מוביל להנחה שבפורים מודגש היבט מהותי המאפשר להסתכל ישירות על העני, בלא שיתבייש. אשתו של מר עוקבא ואסתר המלכה מלמדות כיצד הדבר אפשרי.

מיד ליד

שמונה מעלות יש בצדקה, זו למעלה מזו. מעלה גדולה שאין למעלה ממנה זה המחזיק ביד ישראל שמך ונותן לו מתנה או הלוואה או עושה עמו שותפות... פחות מזה הנותן צדקה לעניים, ולא ידע למי נתן, ולא ידע העני ממי לקח, שהרי זו מצוה לשמה...

פחות מזה שידע הנותן למי יתן, ולא ידע העני ממי לקח, כגון גדולי החכמים שהיו הולכיין בסתר ומשליכין המעות בפתחי העניים...
פחות מזה שידע העני ממי נטל ולא ידע הנותן...

רמב"ם, הלכות מתנות עניים, פרק י, הלכות ז-י

הרמב"ם - רבי משה בן מימון
נולד בקורדובה בספרד בשנת תתצ"ח (1138), נדד עם משפחתו למרוקו, לאחר מכן עלה לארץ ישראל ולבסוף השתקע במצרים, נפטר במצרים בשנת תתקס"ה (1204) ונקבר בעיר טבריה. הרמב"ם היה מגדולי הפוסקים בכל הדורות, מחשובי הפילוסופים בימי הביניים, איש אשכולות, מדען, רופא, חוקר ומנהיג. ספריו המרכזיים: פירוש למשנה, משנה תורה (הקרוי גם 'היד החזקה') ומורה נבוכים.

...ועל דרך פשט נראה לתת טעם לשבח, למה בשאר ימות השנה נותנה לארנקי של צדקה, ובפורים יתן לעני מיד ליד?

דיש לומר מה שנותנה לארנקי של צדקה, כדי שלא יתבייש העני. ובפורים, שכולם מקבלים זה מזה, עניים ועשירים, דכתיב "ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים" (אסתר, ט, כב), אם כן אינו מגיע בְּיֹשֶׁלְעֵנִי המקבל, לפי שמתחזק העני באמרו: גם הנותן לי מקבל מתנה מחברו. לכן יתן הצדקה בפורים מיד ליד לקיים מצַנֵּת צדקה בעצמו, דמצוה בו יותר מבשלוחו, שהם גבאי צדקה.

רבי אליהו הכהן, 'מעיל צדקה', דפוס יונה אשכנזי ודוד חזן, איזמיר תצ"א (1731), חלק ב, סימן א, סימן רכ

רבי אליהו הכהן
חי בסוף המאה ה-17 תחילת המאה ה-18, באיזמיר שבתורכיה, היה מגדולי הדרשנים ובעלי המוסר בזמנו, עסק בעיקר בקבלה. כתב ספרים רבים. ספרו 'מעיל צדקה' עוסק כולו במצוות הצדקה.

צדקה של נשים

מר עוקבא, היה עני בשכנותו שהיה רגיל כל יום להטיל לו ארבעה זוזים בפתח הבית. יום אחד אמר: אלך ואראה מי עושה בי אותה טובה. אותו יום התעכב לו מר עוקבא בבית המדרש, באה אשתו עמו. כיוון שראוהו מטה את אזנו לדלת לצאת אחריהם, רצו מלפניו. נכנסו לאותו כבשן שהיה גרוף באש.

היו נשרפות רגליו של מר עוקבא.

אמרה לו אשתו: קח רגליך והנח על רגלי.

הצטער, אמרה לו: אני מצויה בתוך הבית, וקרובה הנאתי.

תרגום תלמוד בבלי, מסכת כתובות, דף סז, עמ' ב

מר עוקבא, הוה עניא בשיבכותיה, דהוה רגיל כל יומא דשדי ליה ארבעה זוזי בצינורא דדשא. יום אחד אמר: איזיל איחזי מאן קעביד בי ההוא טיבותא. ההוא יומא נגהא ליה למר עוקבא לבי מדרשא, אתיא דביתהו בהדיה. כיון דחזויה דקא מצלי ליה לדשא נפק בתרייהו, רהוט מקמיה. עיילי לההוא אתונא דהוה גרופה נורא. הוה קא מיקליין כרעיה דמר עוקבא. אמרה ליה דביתהו: שקול כרעיך אותיב אכרעאי. חלש דעתיה, אמרה ליה: אנא שכיחנא בגויה דביתא, ומקרבא אהנייתי.

תלמוד בבלי, מסכת כתובות, דף סז, עמ' ב

וקרובה הנאתי - הנאתי מזומנת, שאני מחלקת לחם ובשר ומלח, אבל אתה נותן מעות לעניים, והם טורחים וקונים סעודה.

רש"י למסכת כתובות, דף סז, עמ' ב

רש"י - רבי שלמה יצחקי

חכם יהודי צרפתי, מגדולי מפרשי המקרא והתלמוד, ואחד מגדולי חכמי ישראל בכל תקופת הראשונים. נולד בצרפת בשנת ד'תת"א (1040), ונפטר בד'תתס"ה (1105). כתב פירוש על כל התנ"ך ועל כל התלמוד הבבלי.

אביונים כרעים

ובענין המנות הסכים עמם, כי על ידי ריעות ואחזה נקהלו וניצולו, לא בפירוד לבבות. ובמקום יום טוב שהסכימו אלו ולא הסכימו אלו, גזר מתנות לאביונים. הלא תראה אמרו מנות בחברו דרך כבוד ומתנות באביון. עוד למד כי האביון אין לו ריע וחבר כי כל אחי רש שנאוהו, ומרעהו שהיו לו, רחקו עתה ממנו.

רבי שלמה הלוי אלקבץ, פירוש מנות הלוי למגילת אסתר, ט, כב, ויניציה שמ"ה (1585)

רבי שלמה הלוי אלקבץ

מקובל, דרשן ופייטן, שנולד בשאלוניקי בשנת רס"ה (1505), ונודע כאחד מגדולי התורה

שבעיר. לאחר נישואיו בגיל שלושים החליט לעלות לארץ ישראל. הוא התיישב בצפת ולימד בה תורה וקבלה. נפטר בצפת בשמ"ד (1584) לערך. חיבר ספרים רבים: פירושים לתורה ולג"ך, פירוש לסידור התפילה, דרשות וספרי קבלה. כתב פיוטים רבים, והמוכר ביותר הוא הפיוט לקבלת שבת 'לכה דודי'.

לְךָ כְּנוֹס אֶת כָּל הַיְהוּדִים הַנִּמְצָאִים בְּשׁוֹשׁוֹן וְצוּמוֹ עָלַי וְאֵל תֹּאכְלוּ וְאֵל תִּשְׁתּוּ
שְׁלֹשֶׁת יָמִים לִילָה נְיוֹם גַּם אֲנִי וְנִעַרְתִּי אֶצְוֶם כֵּן וּבִכֵּן אָבוֹא אֶל הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר לֹא
כִדָּת וְכֹאֲשֶׁר אֲבִדְתִּי אֲבִדְתִּי:

אסתר, ד, טז

“לך כנוס את כל היהודים... וצומו עלי” (אסתר, ד, טז) – מכאן שעיקרו של צום באסיפה.

מדרש תהלים, מזמור כב